

PASIŽVALGYMAI PO FOLKLORINĘ ATMINTĮ IR DABARTĮ 2009 m. folkloro ekspedicija – tarp Ignalinos ir Švenčionių

VILMA DAUGIRDAITĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Straipsnio objektas – šiemet vykdytų folkloro lauko tyrimų medžiaga.

Darbo tikslas – pristatyti ir trumpai aptarti ryškesnes užrašytos medžiagos tendencijas šiuolaikinės užrašymo situacijos fone.

Tyrimo metodas – analitinis aprašomasis.

Žodžiai raktai: ekspedicija, folklorinė atmintis, individuali patirtis, pasakojimas, dainavimo tradicija.

Įvadinės pastabos

Šiame straipsnyje kad ir probėgšmais siekiama pasižvalgyti, kokią pietryčių Lietuvos tradicinę kultūrą lankytoose Ignalinos ir Švenčionių rajonų kaimuose¹ iš dabarties pozicijų pamatė ir užfiksavo šiųmetėje ekspedicijoje dalyvavusios Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto folkloristės: dr. Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė, dr. Bronė Stundžienė, dr. Jurgita Ūsaitytė, dr. Lina Būgienė, dr. Jūratė Šlekonytė, dr. Daiva Vaitkevičienė, dr. Rūta Žarskienė, dr. Giedrė Šmitienė, dr. Austė Nakienė, Dalia Zaikauskienė, Andželika Jakubynienė, Rima Visackienė, jau kelinti metai mūsų ekspedicijų bendražyge tampanti Vaiva Aglinskaitė ir šių eilučių autorė².

Jau apibendrinant ankstesnių ekspedicijų patirtis pastebėta, kad „kiekvieno regiono kultūrinį savitumą pirmiausia rodo ir jame vartojama kalba“ (Stundžienė 2007: 49). Pro kalbinę prizmę žvelgiant į šiemet tirtą regiono tradicinę kultūrą, į akis pirmiausia krinta čia susiklosčiusi daugiakalbė aplinka, nulemta ne tik lokalinės

¹ Palūšėje, Strigailiškyje, Meironyse, Ginučiuose, Puziniškyje, Griapelėje, Lapiakalnyje, Vidiškėse, Kaneišiuose, Rimšėnuose, Bėčiūnuose, Sabališkėje, Pupiškėje, Pelaniuose, Gaveikėnuose, Gaureliuose, Žydeliuose, Didžiasalyje, Dindose, Kaukiškėje, Gilūtose, Vaičiukiškėje, Naujasalyje, Stūgliuose, Stanislavave, Kulniškėje, Adomiškėje, Kaltanėnuose, Lazdiniuose, Milkuškose, Juodeliškėje, Reškutėnuose ir pačiuose Švenčionyse bei Ignalinoje.

² Galimybę vykdyti lauko tyrimus suteikė Kultūros ministerija, skyrusi finansinę paramą LLTI moksliniam projektui „Folklorinės kultūros kaitos tyrimai Rytų Lietuvoje“.

kaimynystės su Baltarusija, bet ir Lietuvoje bei Baltarusijoje vykdytos polonizacijos, juo labiau kad kalbų sankirtos įtakos neišvengė ir folklorinė tradicija. Mūsų kalbinti vyresni vietiniai žmonės dar ir šiandien *ūturuoja* neblogai išlaikyta tarme. Ne vienas bėčiūniškis su pasididžiavimu prisimins, kad prieš keletą metų jų krašte lankėsi kalbininkai užrašinėję dabar jau amžinatilsį tėvelio ar vyro šnektą, o vėliau atvežę po knygą, kur *įdėti* ir jų artimieji³. Tačiau paprašytos padainuoti, moterys klaus, *baltagudiškai* ar lietuviškai, o pasakodamos apie dainas, keletą sykių paminės, kaip jas iš *baltagudiškos* į lietuvių kalbą vertėsi; ne vienas žmogus prisimins, kad jų tėvai ar seneliai lietuviškai ir lenkiškai kalbėję, o *žadėtoja* rodys lenkų kalba užrašytus užkalbėjimus. Prieš keletą metų, prisimindama savo ekspedicinę patirtį, profesorė Bronislava Kerbelytė svarstė, kad visai neatsitiktinai apie Švenčionis Viljo Mansikka užrašė daug užkalbėjimų: tie kelių tautų sąlyčiai, matyt, padarė tradiciją atvirą, leidusią užkalbėjimo tekstą svetima kalba vartoti atvirai⁴. Užsiminus apie tirtų vietovių kalbinę aplinką, reikėtų pasakyti, kad kalbos „ištekčiai“ kalbintų žmonių neskirstomi į *sąva* ir *svėtima*. Daugiakalbystė, kaip iš kartos į kartą perduodama tradicija, šiame krašte suvokiama kaip savaiminė paribyje su kitos kultūros atstovais gyvenančio žmogaus duotybė.

Dabartinio žmogaus pasaulėvokoje pasireiškiantis folkloriškumas ne vienos mūsų pirmiausia bandytas užgriebti per žodinės kūrybos klasikos „inventorizaciją“. Tačiau besiplečiant paties folkloristikos objekto suvokimui imamasi ir individualių tyrimų temų ar programų, leidžiančių užčiuopti naujas folklorinės kultūros raiškas. Štai dirbusiųjų pagal G. Šmitienės parengtą klausimyną apie žiemą siekta fiksuoti ne tik faktinę medžiagą, bet ypač pačią žiemos patirtį, gyvenimo būdą, žmogaus gebėjimą prisitaikyti prie atšiauriausios aplinkos, žmonių santykius žiemos sąlygomis, neatsiribojant nuo emocinių santykių, tamsos, šalčio vertinimo. Akimis perbėgus V. Ivanauskaitės archyviniam saugojimui parengtų garso įrašų aprašus akivaizdu, kad ir šiemet, kaip ankstesnėse ekspedicijose, kryptingai žvalgytasi po katalikiškąją Lietuvos kaimo dabartį, fiksuojant liaudiškojo pamaldumo patirtis, originalius pamąstymus. O ir vis dar senųjų folkloro žanrų iš rankų nepaleidžiantys užrašinėtojai renkasi jau naują žiūros kryptį, dažnai turėdami savų intencijų. Paprašyta brūkštelėti kelias pastabas apie šios vasaros ekspediciją, B. Stundžienė parašys:

Taip jau nutiko, kad šių metų ekspedicijoje lyg ir atsitiktinai, o gal dėsningai bendravau tik su dainuojančiomis moterimis. Rašiau, atvirai sakant, tiek, kiek jos tikrai be jokio spaudimo pačios norėjo tai daryti. Spaudimas jau dirbant atsirado greičiau iš kitos pusės... Juo labiau kad iš tikrųjų užrašinėjančios buvo dėta visai kitokių pastangų: labiau rūpėjo kalbinti jas, aiškintis dainų vietą ir prasmę jų gyvenime, iš arti pasidairyti po dainuojančiųjų kultūrinės savivokos horizontus. Intencija paprasta, tikrai ne nauja, veikiau jau tęstinė: geriau suprasti giluminį, labiau asmenišką dainų kontekstą.

³ Kadangi niekas iš mūsų kalbintų žmonių tos knygos po ranka neturėjo, peržiūrėjus Lietuvių kalbos instituto parengtus lietuvių tarmių šaltinius, ekspedicijoje minėtų žmonių pavardės rastos leidinyje *Mielagėnų apylinkių tekstai* (2006). Beje, regioninės tapatybės tyrinėtojams tikriausiai reikšminga būtų tai, kad tas knygas savo knygų lentynose priglaudė išsimokslinę vaikai, nors ir jiems, kaip išsitarė viena visai giminei brangų leidinį sauganti vilnietė, tas keistais ženkliais primargintas tarmiškas tekstas sunkiai paskaitomas.

⁴ Beje, užkalbėjimams išgauti užrašinėtojai, tarp jų ir V. J. Mansikka, kartais pasinaudodavo ir tradicijos leidžiamais užkalbėjimų perdavimo būdais (plačiau žr. Vaitkevičienė 2008: 46–47).

Iš kaimų dabarties
Vaivos Aglinskaitės nuotraukos, 2009

Klausantis L. Būgienės ekspedicijos įspūdžių lapelyje pasižymėta pastaba, kad tik išgilinus į tai, ką pasakoja žmonės, imdavo rasti klausimų, tikriausiai apibendrina ne vieno ekspedicijos dalyvio patirtį: šandieninėje ieškojimo situacijoje, kai „kalbindamas informantą net užrašinėjantis profesionalas vis dažniau nelabai gali numanyti, koks bus šio dialogo galutinis rezultatas“ (Stundžienė 2008: 26), dažnas renkamės ne klausiančiojo, o klausančiojo pirminę poziciją, leidžiančią plačiose asmeninių patirčių išsklaidose (plg. ten pat: 27) užčiuopti mūsų ieškomo folkloriško raiškas.

O štai tiksliai nusakyti ar vienetais suskaičiuoti garso įrašuose, vaizdajuostėse, nuotraukose užfiksuotą tradiciškai žodžiu perduodamą daugiasluoksnę informaciją tikriausiai neįmanu – nuo trumpučių įvairaus turinio ir apimties naratyvuose pasislėpusių arba iš kalbos išėjusių ir tik užrašuose brūkštelėtų patarlių bei priežodžių ar tiesiog vaizdingų pasakymų iki persifotografuotos kaimo istorijos, kurią iš vietinių žmonių surinko ir užrašė sodybą čia nusipirkęs vilnietis, kilęs iš Suvalkijos. Nedrįstu spėlioti, kada kiekvieno savaip sutvarkyti folkloro rinkiniai atsidurs Lietuvių tautosakos archyvo lentynose, tačiau besidomintiems parsivežtos folklorinės medžiagas kontūrai atsiskleidžia ir jau archyviniam saugojimui parengtuose ar baigiamuose rengti garso įrašuose ir jų aprašuose.

Folklorinės-mitologinės patirties besidairant

Šioje ekspedicijoje ypač buvo juntama paribiškumo, rėpiančio įvairias prasmines sankirtas (*sava* ir *svetima*, *dabartis* ir *praeitis*, *patirta*, *matyta* ir *girdėta*), žymė. Tikriausiai nesuklysiu teigdamas, kad, žvalgantis folklorinės kultūros lauke, mažiausia atskirtis tarp *praeities* ir *dabarties*, tarp *patirta* ir *girdėta* ryškėjo kalbėjimo⁵, šiame krašte dar *žadėjimu* vadinamo, tradicijoje. Bent kelios folkloristų grupelės kalbino ir skirtinguose kaimuose aptiktas pačias kalbėtojas. Kalbėjimo tradicijos fiksavimas reikalauja iš užrašinėtojo tam tikro užkalbėjimų atlikimo ypatumų išmanymo. Tačiau tam mūsų, šiuo atveju atsitiktinių (išskyrus užkalbėjimų specialistę D. Vaitkevičienę) užrašinėtojų, išmanymui ar neišmanymui atsiskleisti progos nesuteikė pačios kalbėtojos, slaptos ir uždaros tradicijos atstovės. Iš penkių kalbintų dar praktikuojančių kalbėtojų tik dvi sutiko pasidalyti užkalbėjimais, beje, viena jų, pati netradiciškai perėmusi kalbėjimą (lenkiškai užrašytus užkalbėjimų tekstus ji radusi tvarkydama mirusios giminaitės palikimą), lengva ranka ir širdimi dalijosi šia paslaptimi. Antra vertus, iš kalbančio žmogaus dabarties pozicijos pateiktos kalbėjimo tradicijos vertinimo interpretacijos, netikėti atsivėrimai, po truputį iš atminties vis traukiami prisiminimai,

⁵ Lietuvių folkloristikoje įsigalėjęs *užkalbėjimo*, apimančio maginę paskirtį turinčias žodines formules ir maginę intenciją (plačiau žr. Vaitkevičienė 2008: 9–10), terminas. Šiame straipsnyje užkalbėjimo ir kalbėjimo sąvokos vartojamos iš esmės sinonimiškai; gal tiksliai pristatant pateikėjų poziciją pirmenybė teikiama jų pačių vartojamai *kalbėjimo* sąvokai, atspindinčiai kalbančiojo santykį su atliekama veikla. Pavyzdys iš mano pačios patirties: paklaususi, nuo kokių ligų pateikėja užkalba, sulaukiau pastabos, kad ji ne užkalbanti (užkalba tas, kuris, turėdamas blogų kėslų, žmogui ligą ar kitą blogybę užburia), o tiesiog kalbanti ar greičiau jau atkalbanti, t. y. nuimanti užkalbėjimą.

leidus kalbėti joms pačioms rūpimomis temomis, atveria galimybes pažvelgti į šią tradiciją tarsi iš vidaus, stebėti, kaip permodeliuojama tradicija prisitaiko prie šiuolaikinio žmogaus poreikių ir besiplečiančio ligų rato, kaip tą tradiciją perprasmina ir prisitaiko, pavadinkime, vartotojai, besikreipiantys ne tik jiems patiems ar gyvuliui susirgus, bet ir siekdami atsikratyti žalingų įpročių (rūkymo, alkoholizmo), netgi tikėdamiesi pagalbos su kontrabandinėmis prekėmis kertant valstybės sieną. Beje, mūsų šnekintos moterys, pabrėždamos, kad jos kalba „šventus žodžius“, ir atsiribodamos nuo magijos, kalbėjimą tapatina su religiniu aktu. Religinio kalbėjimo aspekto akcentavimo linkme buvo kreipiama ir folklorinė atmintis (prisimenami siužetai, kaip užkalbėtojas išgydo susirgusį ar gyvatės įkustą kunigo gyvulį ir įgyja klebono prielankumą), ir asmeninės patirties atskleidimas (su religiniais išgyvenimais susiję sapnai, pasakojimai apie kunigų patvirtintą jų kalbamų žodžių šventumą, užmokesčio kaip religinės aukos interpretacijos, kartais nuvedančios iki ekstrasensų kaip lupikautojų veiklos vertinimo, ir pan.). Dar geriau suvokti dabartinio žmogaus požiūrį į užkalbėjimo tradiciją padės gana gausiai šioje ekspedicijoje fiksuoti ne kalbėtojų papasakoti naratyvai, liudijantys tikėjimą magine užkalbėjimų galia ir pačios tradicijos gajumą. Apibendrindama ekspedicijos medžiagą, drįsčiau teigti, kad užkalbėjimo kaip atgyvenusio reiškinio vertinimą (esama ir tokių, netgi pačių kalbėtojų artimųjų interpretacijų) nusveria palankus požiūris į tradiciją, į kurią leidžiasi įtraukiami ar ją savo noru kartu su močiutės perduodamais užkalbėjimais perima jauni žmonės.

Nemažą šiomet užrašytos medžiagos dalį sudaro kaip savotiški naratyvai pateiktos tikėjimų išsklaidos, grindžiamos folklorinės atminties neigimu ar konstruojamos kaip aktuali folklorinė dabartis. Pirmuoju atveju tikėjimai dažniausiai pateikiami kaip trumpi informaciniai prisiminimai, nuo kurių pats pateikėjas tarsi savitai atsiriboja – abejojama intonacija juos išvardydamas, tarstelėjęs, kad mama ar močiutė jų daug žinojusi, ar tiesiog pasakydamas, kad tokiomis nesąmonėmis jis netikįs, kartais išrutuliodamas ir sudėtingesnį siužetą savai nuostatai pagrįsti. Kitu atveju pati gyvenimo kasdienybė (kad ir pievoje besigananti karvė su ant ragų užrištu raudonu raiščiu, kaip vėliau paaiškins jos šeimininkė, saugančiu nuo blogų akių.), ją atkuriantys mums pasakojami naratyvai (štai pratę durų nerakinti kaimo žmonės *nerakina tik tualetų*, kai iš kalėjimo grįžta kaimynės sūnus, kuris dar vaikas būdamas taikydavosi iš svetimo kiemo ką nors nugvelbti – gal motina juo nėsčia būdama ką paėmusi...), prisiminimai apie iš aplinkos ženklų nuspėtą nelaimę, apie lemtingais gyvenimo momentais pasiūstų praeiksmų išsipildymą liudija dar gajų tikėjimą magine žodžio, veiksmo, iš žmogui nepažinaus pasaulio siunčiamo / perduodamo ženklo galia.

Pateikiama ši archajinė medžiaga ir tarsi be vertinamojo aspekto. Dažniausiai jau vyresnio amžiaus moterys, praradusios savo ankstesnį socialumą, kaip pasakytų B. Stundžienė (plg. 2009: 70), užrašinėtojo paklaustos apie tikėjimus, prietarus ar burtus, prisiminimais nuklysta į praeitį ir tiesiog dalijasi su pašnekovu dar savo mamų ar močiūčių folklorine-mitologine patirtimi, kuri folkloristo negali nesužavėti. Štai ir klausantis kolegės A. Jakubynienės, beje, dirbusios Švenčionių rajone, įrašų ne kartą šmėstelės mintis – archaika:

Un nelaimės višta giedodava. Un gera višta niekuomet negieda. Vis bus kokia nelaime. <...> A žinai, mano mama ką darydava, moterėlas, aš jūm pasakysiu. Ataneša vištų. Va šit' nuo slinksčiu lig slinksčiu pavarta. Žiūres (kap ana jau gieda), kas klius: ar galva atkirst, ar uodega; jeigu uodega – uodegų nukirta ir palaide, e jeigu galva – i atkirta <...> (LTRF cd 323/13).

Saugo tą patirtį mūsų kalbintos senutės tikriausiai jau tik kaip gražius vaikystės ar jaunystės prisiminimus. Ir galbūt tik laikinai užklydusiam pašnekovui viena prisipažins, kad ir dabar prieš vilkdamasi marškinius, kai nusiprausia, persižegnoja, nes bobutė sakė, esą pirty reikia persižegnojus praustis, kad velnias neateitų, ir kai nusiprausęs marškiniais velkiesi reikia persižegnoti. Kita pas ją užėjusioms tautosakos rinkėjoms padėjo, kad vaikai neklausą jos per gyvenimą sukauptos išminties – o ji gi žinanti, kad bus blogai.

Nesvarbu, kokią statusą – atgyvenusių prietarų, pagarbos tradicijai ar vis dar aktualių apsidraudimo / apsisaugojimo priemonių – mūsų kalbinti žmonės teiktų tikėjimams, pačią interpretacijos galimybę duoda individualią patirtį dar maitinanti apibendrinta folklorinė-mitologinė patirtis. Neretam ekspedicijoje sutiktam žmogui ta patirtis dar praverčia kasdienybės „pragmatikoje“, bet kitos mitologinės pasaulėžiūros raiškos formos (pvz., mitologinės sakmės, padavimai), atrodo, jau visiškai praradusios aktualumą, o pavieniai jų variantai vyresnių žmonių pateikiami kaip praeities reminiscencijos⁶ apie velnių vestuvėse dar grojusį tėvą, apie rogėmis savo vaikus iš Juodyno ežero į Taramos vandenį pervežusį velnią, apie užkeikiamus pinigus ir t. t. Vienas kitas dar susimąstys, kodėl, pavyzdžiui, prie ežeriuko, kur nuskendo nuo kareivių bėgusios merginos, *prisiduodavo* – gal jos nedoros buvo; kitas, papasakojęs padavimą apie nuskendusią bažnyčią kaip tikrą atsitikimą, svarstys, ar tikrai ten skambėdavo varpai, kurių vaikystėje klausytasi, – gal tik taip galvoj *susirodydavo*; trečias, savo pasakojimą baigęs apibendrinimu, kad *prisidavimai* dabar *išėjo iš mados*, suabejos: gal grįžtanti ta mada – per televizorių juk rodo, kaip *prisiduoda* malūnuose. Galiausiai, paklausus apie vilkolakius, sulauki atsakymo, kad pateikėja mačiusi filmą, kaip vilkas žmogumi atvirsta. Antra vertus, šios pateikėjos gyvenimo naratyvo kontekste toks atsakymas toli gražu ne vienareikšmis, bylojantis tik apie tradicinių mitologinių sakmių nykimą, bet ir verčiantis pripažinti tokių raidos tendencijų priežastis, pirmiausia – jau seniai prasidėjusius kaimo kultūrinės aplinkos pasikeitimus: dar po tėvų namų stogu ir vakarais vaikystėje sektos pasakos, ir vėliau garsiai paeiliui šeimos narių skaitytos knygos ar kartu klausytasi radijo; o jaunystėje pati pateikėja ne dainų, bet perskaitytų knygų ir matytų kino filmų (juos labai mėgusi) sąsiuvinius rašiusi.

Per asmeninę, o ne folklorinę-mitologinę patirtį kalbinamas žmogus šiandien linkęs pateikti ir etninių kaimynų vertinimą. Visoje ekspedicijos medžiagoje dar galima aptikti atgarsių apie šalia gyvenusius kitataučius kitatikius, kurių folklorinis įvaizdis buvo formuojamas jų religijos, papročių, buities, būdo pažinimo pagrins-

⁶ Plg. L. Būgienės 2004–2007 m. Žemaitijoje užrašytos medžiagos apibendrinimus apie tradicinės tautosakos tekstų pateikimą (Būgienė 2007: 69–70).

Elena Čičiurkienė ir Emilija Kirdeikienė (Stūglių k., Švenčionių r.)
Andželikos Jakubynienės nuotrauka, 2009

du. Paklausus apie etninius kaimynus, dar patvirtinama girdėjus ar patyrus ir jų kenkimų magiją, nors sakmiškos, kartais asmenine patirtimi grindžiamos versijos pateikiamos rečiau. Kad ir klausiamas apie folklorinėje tradicijoje išsigalėjusius dalykus, dažnas pirmiausia linkęs pasakoti tikrų, pačių išgyventų įvykių interpretacijas, atskleidžiančias sambūvio su etniniais kaimynais situaciją. Taip prisiminimai apie holokaustą stelbia klasikinį folklorą apie žydus, iš jo ne kažin kas ir beprisimenama. Tačiau ir tame istorine patirtimi grįstame pasakojime kartais visai netikėtai ima ir nuskamba nauja folklorinė interpretacija: persekiojami žydai užkeikdavę savo turtą, kuris nesąžiningai juo pasinaudojusiems lietuviams *ant gero nenueidavo*. Iš atminties traukiasi ir tikėjimais apipinta kaimynystėje gyvenusių *čerauninkų* rusų / gudų⁷ veikla. Ekspedicijos dalyviai tikriausiai visi pripažintų, kad kalbinami žmonės šiandien gana palankiai atsiliepia apie kaimynystėje gyvenusius ar tebegyvenančius rusus, kurių bendruomenėms sunykus, jaunesni žmonės, gyvenantys mišrioje šeimoje, aišku, perėję į *mūsų* tikėjimą, o nelikus šiame krašte jų šventyklų, netgi senutės melstis eina į *mūsų* bažnyčią – Dievas taigi vienas. Sutelkus į krūvą tokią medžiagą, manau, išryškėtų naujų, įdomių, dabarties žmogui aktualių folklorinių ar folklorizuotų išvalgų apie greta gyvenančius kitų tautų ir konfesijų atstovus ir kartu prasiskleistų dešimtmečiais „ignoruotas“ nesenų istorinių įvykių

⁷ Kalbininkas Simas Karaliūnas pastebi, kad gentinvardžiu *gudas* lietuviai vadina slavus – baltarusius, kartais rusus ar lenkus; kai kada šiuo etnonimu pavadinami ir rytuose bei pietryčiuose gyvenantys kitomis tarmėmis kalbantys lietuviai (Karaliūnas 1999: 26).

„liaudiškas“ traktavimas. Folklorinės tradicijos metmenis praplečiant šiandien mūsų fiksuojamais kasdienybės siužetais, kultų minčių plėsti ir binarinės opozicijos *savos* vs *kitas* / *svetimas* pastarąjį segmentą, susiejant jį ne tik su etniniu *kitu*⁸.

Šiomet tirtame regione, drįsčiau teigti, ryškesnė nei kitur tradiciniam folklorui būdinga tikėjimų, grindžiamų magija, terpė yra palanki rasti ir naujiems folkloro kūriniams, neatsiejamiems nuo visuotinai paplitusių siužetų. Maga čia pateikti pranašingo ateities spėjimo pavyzdį, kai, perfrazavus liaudišką išmintį, tai pačiai panelei pritaikoma nauja suknėlė:

Pirmoji pateikėja. Tai aš i nigdu nepamiršiu va šita, kur buvo papas Mažuta. Kai aš dirbau gi laiškaneši, anas laika gi turėdava daug. I taigi vienam gali gyvena vienas brolis, a kitam – kitas. Anys tai rusiškai kalbėdava. Nu, tai gal' ir aš galiu i rusiškai, galiu lietuviškai. Anas saka: „Доченька, зайди ты ко мне, доченька, милая, зайди. Я тебе только одно слово скажу. И ты меня будешь помнить всегда.“ Nu, galvoju, nu, gal' i raikia ažeic. Ažejau. Susėdam va šiteip va. <...> (A da gi buvo kolūkiai. Šitai, kad kas pasakį būt, ką kolūkiai subyres, nieks netikėję būt.) Tai anas man pasake šiteip, saka: „Вот что, доченька. Я тебе всё скажу, и ты меня будешь всегда помнить. Колхозов не будет, и скоро не будет. А потом будет здесь Литва. И Литва будет она маленькая. И эту Литву пропьют.“

Antroji pateikėja. Va šitei i yr. Perduos kam. Mana babute sake – perduos. Nu, perduos, kad skolinsma skolinsma, i paskui to valstybe pasims...

Pirmoji pateikėja. I kap kartas, i kolūkiai razbyrėja gi, nu. <...> I kap anas sake, ką, reiškia, bus Lietuva maža, a šitų Lietuvų pragers visi. Nu, i geria gi. Nu, negeria?! Visi geria – i bobos geria, i dziedai geria. Nu, i geria. I žmones, reiškia, anksčiau žinoja.

– *Vat įdomu, iš kur jie čia žinojo?*

Pirmoji pateikėja. Nu, man sake, ką „это показывает старая Библия“. Tai reiškia, to, turėja biblijas. Jo knyga buvo stora.

– *O gal girdėjot apie juodąsias knygas?*

Antroji pateikėja. „Чёрная книжка“, – sakydava bobute. Ale bobute jų, išeina, nemačius. I ana neskaičius. Nu, ana buvo neraštinga. Jos maldaknyge buvo lenkiška, maldaknyge. Poteirus jau lietuviškai kalbėja, e *Dievo Avinėlis* bažijos lenkiškai (LTRF cd 322/9).

Kad ir probėgšmais pasižvalgius po turtingą ekspedicijos medžiagą, akivaizdu, jog šiemet tirtu regiono folklorinei kultūrai savitą ir ryškų atspalvį suteikia mitologinis podirvis. Polinkis į mitologizavimą užčiuopiamas ne tik per senąją pasaulėžiūrą reprezentuojančius dar vaikystėje pateikėjams į atmintį įstrigusius tekstus. Vyresnės kartos žmonės (dažnai deklaruojantys religinių praktikų aktualumą dabartiniame jų gyvenime) ir savo gyvenimo patirtį ar gyvenamą laikotarpį linę pristatyti per tradiškai paveldėtas mitologinės raiškos formas.

⁸ Plg. Strigailiškyje (Ignalinos r.) kalbintų žmonių svarstymus apie čia dygstančių sodybų šeiminius: gal jie tėviškių neturį, kad svetimoj vietoj namus statosi; klausantis garso įrašo prisiminė ir mano vaikystės patirtis – dar sovietmečiu senieji kaimo gyventojai buvo padaliję kaimą į *savus* / *vietinius* ir *užėivius* (taip vadinti čia atsikėlę žmonės nepriklausomai nuo jų tautybės), suteikiant pastarajai kategorijai paprastai neigiamą konotaciją.

Šiandieninės pasakojimo tradicijos kontūrai

Jeigu reikėtų įvardyti akivaizdžiausius pokyčius žodinėje tradicijoje, neabejodama teigčiau pasakų pasitraukimą „iš gyvenimo“ (plg. Sauka 2007: 425). Kelios šiųmetėje ekspedicijoje užrašytos pasakos laikytinos jau tik reta išimtimi. O ir pats sekimas išduoda, kad tikriausiai senokai jos kam bepasakotos...

Pasakotojas Alfonsas Sapięga ir Lina Būgienė
Jūratės Šlekonytės nuotrauka, 2009

Tiesa, šio krašto pasakojamąją tradiciją kiek „reabilitavo“ Didžiasalio kaime (Ignalinos r.) galbūt neatsitiktinai pasakojamųjų dalykų specialistų L. Būgienės ir J. Šlekonytės sutiktas Alfonsas Sapięga. Pas tokius pateikėjus, anot Jūratės, gali eiti su katalogu: tik žvilgteli, ko klausti, ir jau turi siužetą. Šis garbaus amžiaus senukas – „humoristinis“ pasakotojas, valiūkiška, vaizdinga kalba linkęs pasakoti tai, kas jam pačiam smagu: anekdotus, buitines pasakas, etiologines sakmes (taip pat ir ob-sceniškas), linksmus nutikimus. Mitologinėmis sakmėmis jis sakosi netikįs ir kitam jų nesekąs: *aš teisybės nespėju išpasakot*. Beje, ir kitų pateikėjų mitologinę patirtį manifestuojančius naratyvus linkstama pavadinti „melu“: *kas meluot moka, tai tas pripasakoja*. Tik kad ir „teisybės bylojimas“ neapsaugojo senųjų pasakojamųjų žanrų nuo nykimo. Ir jei ne turtingas šio pasakotojo repertuaras (beje, pasak Jūratės, tikėtina, jog pildytas ir iš spausdintų šaltinių), šiandien tikriausiai skaičiuotume tik negausius jų variantus. Folklorinės kūrybos klasikos fiksavimas mūsų pačių neretai pavadinamas tiesiog variantų gausinimu. Tačiau jau grįžus ir tvarkant parsivežtus

garso įrašus, žiūrėk, ima ir užkliūva koks negirdėtas tekstas; pasitikslini, o susistemintos medžiagos kataloge tik vienintelio tokio varianto tesama – kaip ir iš A. Sa-
piegos užrašyta buitinė pasaka apie šustinį eketėje (AT 1260)...

Šiomet, kaip ir ankstesnėse ekspedicijose (tik kasmet tikriausiai vis drąsiau), fik-
savome kol kas jokiems žanriniams kanonams nepaklūstančius kitokio tipo tekstus,
mūsų paprastai vadinamus asmeninės patirties pasakojimais. Tokiuose
naujoviškuose individualizuotuose, kartais ir labai asmeniškuose pasakojimuose aiš-
kiausiai apibrėžiami sapnai, kurių kaip savarankiško folkloro žanro skyrimo galimy-
bė jau aktualinta ir lietuvių folklorinėje literatūroje (žr. Ivanauskaitė 2007: 79–96).
Ne vienos ekspedicijos dalyvės teigimu, pavykę užrašyti tikrai įspūdingų sapnų.
Dažniausiai į atmintį įsirežia pranašingi, tarsi saviti lemties ženklai, sapnai: sapne
uždėtas nešti kryžius nešamas iki šiol; sapne, prieš miegą atlikus tradicinius magi-
nius būrimus, pirmąkart pamatytas būsimas vyras ir pan. Kitų sapnų prasmė ir svar-
ba pačiam žmogui išryškėja tik viso jo papasakoto gyvenimo naratyvo kontekste.

Tarp užrašytųjų dalykų kaip besiformuojantis atskiras savarankiškas „žanras“
minėtini ir patys autobiografiniai pasakojimai⁹, mūsų paprastai gyvenimo pasako-
jimais ar gyvenimo istorijomis vadinami, o pateikėjų tiesiog prašoma papasakoti
„savo gyvenimą“. B. Stundžienės apibendrinimas apie aktyviai dainavusių ir dabar
dainuojančių moterų gyvenimo pasakojimus rėpia visą tokio pobūdžio ekspedicijos
medžiagą: „Išklausinėtos gyvenimo istorijos gali pasirodyti ir labai prieštaringos, ir
kartu viena kitą papildančios, nepaisant to, kad vienos nuosekliai, lyg vėrinio karo-
liukai rūpestingai sunarstytos, o kitų karoliukus su trūkinėjančiais tarpais nors imk
ir pats susidurstyk. Bet kuriuo atveju šie įvairios apimties ir turinio tekstai iki kraštų
prisodrinti XX a. istorinių ir folklorinių bei etnologinių detalių. Juose, pavyzdžiui,
pasirodys iškalinga net išsimokslinimo amplitudė – nuo baigtų septynių klasių (pa-
sak vienos pateikėjos motinos, *kam pinigų palaist, vaikams šikines šluostyt ir palas
plaut moksla nereikia*) iki įgyto KPI Mašinų gamybos fakulteto diplomo“¹⁰. Tik šiuos
praeities liudijimus, pateikiamus per autobiografinę liniją, neturėdami jų rinkimo
metodikų, kiekvienas fiksuojame kaip išmanome, neretai kaip priedą „prie kitokios
medžiagos“ (žr. Būgienė 2008: 46). Ir užrašinėtojo netikėtai užkluptam žmogui nėra
lengva į tą pasakojimą sudėti viską, kas stebėta, suvokta, išgyventa, patirta.

Apskritai įvairūs asmeninės patirties naratyvai, „įvairiopo pobūdžio istorijos,
sakytume, „iš gyvenimo“, žmogaus dėl tam tikrų priežasčių prisimenamos ir pa-
sitaikius progai pasakojamos kitiems“ (ten pat: 43), apima gana plačią tradicinės
kultūros informaciją: istorinę, etnografinę, religinę. Šiuo atveju tik pasižvalgymo po
kolegų kol kas be jokių metodologijų užrašytą medžiagą nepakanka, norint išsamiau
ją pristatyti. Tačiau ir be išsamesnių tyrimų matyti, jog, pavyzdžiui, etnografinio
pobūdžio pasakojimai su dar ryškia regionišku žyme gožia kitokio pobūdžio in-
formaciją. Neatsiplėsdami nuo mūsų pačių ankstesnio, į praeitį orientuoto santykio
su etnografija, nelengvai pereiname, pavyzdžiui, prie genealoginės atminties lietu-
viškojo varianto tyrimų (žr. Stundžienė 2007: 44) ekspediciniame darbe, nors žmo-

⁹ Apie folkloristinės gyvenimo pasakojimų analizės perspektyvas žr. Būgienė 2008: 46–48.

¹⁰ Iš B. Stundžienės ekspedicijos medžiagos apibendrinimo.

nės mieliau pasakoja apie neseniai įvykusią kaimo ar šeimos šventę nei apie tai, kaip šventės šventę jų seneliai, nes pačių pateikėjų asmeninė patirtis šiuo aspektu mums dažnai atrodo dar per „jauna“. Kaip naujaip įprasminamos atminties forma, minėtinės ir iš ekspedicijos parsivežtos kelios šeimos istorijos, kuriose genealoginių šaknų sąsajos su žymiais žmonėmis kartais argumentuojamos tai įrodančiais archyvuose saugomais dokumentais.

Beje, etnografinė medžiaga, kaip ir folkloro klasika, pateikiama dvejopai. Vienu atveju susidaro išpūdis, kad praeitis pateikėjo atmintyje tvarkingai sudėliota į stalčiukus, o prirėikus ištraukiama, taip pat tvarkingai pristatoma ir vėl padedama atgal. Kitu atveju praeitis „integruojama“ į dabartinę situaciją, dažnai kaip argumentai dabarčiai vertinti. Klausantis garso įrašų išiminė du šio krašto kulinarinio paveldo „pristatymai“: viena pateikėja kaip gražius prisiminimus iš vaikystės pasakos apie tėvų namuose gamintus valgius, kita, pirma pasipiktinusi tuo, *kuo mum Europa padarė (mat anksčiau mes nei kokių narkotikų nežinojom)*, ne mažiau įtaigiai papasakos, kaip iš kanapių (kurios dabar *narkotikas, ogi buvo maistas*) pieną grūdo ir su duoninės tešlos bandelėmis valgė. Užduodamais klausimais mes patys dažniausiai orientuojame žmogų į praeitį, bet kitas, L. Būgienės pašmaikštavimu, „vis tiek pareis atgal“ ir pasakos, kuo jis gyvena, kas jam įdomu dabar. Tokie „parėjimai“ kartais gražiai užpildo mūsų fiksuojamoje medžiagoje žiojėjančias baltas folklorinės dabarties dėmes.

Visa bėda, kad mes patys neapsibrėžę, ko gi ieškoti dabartyje. O jeigu jau ir dairomės individualių temų, tai kol kas dar gana nedrąsiai, dažnai apgraibomis, nes „ne-reformavome“ senų ar nesusikūrėme naujų metodikų. Kai rinkdamasi medžiagą ir išpūdžius apie šiųmetę ekspediciją J. Šlekonytės paklausiau, ar turinti kokią individualią „ekspedicinę“ temą ar bent jau idėją, atsakė, kad turinti, – humoras, tik fiksavimo metodiką tokiai subtiliai temai „belikę“ susikurti. Tačiau suvokdami, kad šiandien mums reikalingų reformų atspirtis yra ne tik į priekį pažengusių užsienio tyrinėtojų patirtis¹¹, bet ir praktika (kaip darbinės dirvos pažinimas), ir leidžiamės į kasmetines folkloro ekspedicijas, po truputį vis plėsdami folkloristikos objekto suvokimą. Šiųmečių lauko tyrimų metu ne viena pastebėjome, kad kartais kur kas geriau, kai pateikėjo atmintį „judina“ ne prašalaitis, bet tos atminties dalininkas artimas žmogus, o ir dabarčiai lengviau prabilti, kai žmonės sieja artimas ryšys, kurio buvimas tikriausiai leido žemiau pateikiamame sesers ir brolio dialogo¹² fragmente sukibirkščiuoti ir nelengvai sugaunamam gyvu sąmoju trykštančiam liaudiškam humorui:

– Aš aš pensininkį balsavau, kad pensijų mum dadet.

– Gausi tu pensijų.

¹¹ Apie pastaraisiais metais užrašomos medžiagos tendencijas ir galimas tyrimų perspektyvas, remiantis užsienio folkloristų patirtimi, žr. Būgienė 2008: 38–51; Stundžienė 2008: 25–37.

¹² Jau antrą dieną darbavomės pas šią pateikėją, beje, kalbėtoją, taigi jau buvome tarsi ir pažįstamos. Netikėtai užėjus tame pačiame kaime gyvenančiam broliui, ji kiek sutriko – nei su broliu kalbėtis, nei tęsti mūsų pašnekėsį, bet greit ėmėsi, perfrazuojant patarlę, ir prie pečiaus, ir prie svečio tinkančios temos – politikos. Kadangi ekspedicija vyko po ką tik įvykusią Lietuvos Respublikos prezidento ir Europos Parlamento rinkimų, kalba ir sukosi šia tema.

- E Rope¹³ kur lika?
- Matai, rope karti. Kiauliai neėda ropių, šitas. Karvei duok – pienas kartus. Vienu žodžiu, niekur netinka.
- Nugį ėje, pirmų vietų ėme. E va dabar bach – žemiau kiek lika. Nugį anas vėl nuveis sava. Bet kiek jau žemiau, išeina. Do gi nebaigta, do maž balsų susdaris, do nežinia, kas laimi.
- Baigta, gi sake.
- Jau baigta? Jau sake? Kadu sake? Pietų? Aš neklausiau. <...> Nu, o kap Grybauskaite? Kų mum gero duos kažna?
- Grybausma...
- Dabosma, kas cia bus, nežinau.
- Nu kas, grybų nebus – Grybauskaitį valgysma.
- Ana gi sake: „Aš strogi būsiu.“
- Ai, bus kap Paksu (LTRF cd 302/11).

Apie pokyčius dainavimo tradicijoje

Kai ėmiausi rengti šią publikaciją ir pradėjau žvalgytis po kolegijų medžiagą, sunkiausiai apčiuopiami atrodė šiandieninės dainavimo tradicijos kontūrai. Dažnu atveju dainos visoje plačioje ekspedicijos medžiagoje sušmėžuoja tarsi nereikšminga, bet, kita vertus, tikriausiai daug ką pasakanti detalė: perfravus patarlę, ko nėra galvoje, nėra ir ant liežuvio. Todėl, gavus jau minėtą kolegės B. Stundžienės ekspedicijos medžiagos apibendrinimą (juo šiame skyriuje dažnai remiamasi), viltingai nuteikė jau pats pavadinimas – „Kai vietoj godotino kultūrinio dialogo vėl užrašinėji dainas...“, o perskaičius prasiskleidė išsamesnis tirtų apylinkių dabartinės dainavimo tradicijos vaizdas.

Svarbiausia šiemetėje ekspedicijoje pasirodė tai, kad dainavimą Ignalinos ir Švenčionių apylinkėse galima be didesnių išlygų priskirti aktyviai moterų veiklai, viešai pristatomi saviraiškos formai. Mat beveik visos dainuojančios moterys, su kuriomis teko bendrauti, dar visai neseniai buvo arba ir tebėra susijusios su pasirodymais scenoje. Antai Vidiškių kaime (Ignalinos r.) net kelios moterys ir anksčiau, ir dabar dainuoja vadovų suburtos į saviveiklinę grupę, o jei prireikia, ir pavieniui ar po dvi koncertuoja vietiniams bei Ignalinos žiūrovams įvairiomis progomis. Beje, šiemet, skirtingai nei ankstesniais metais, nebuvo specialiai domėtasi saviveiklininkių kaip grupės veikla, prioritetą teikiant individualiam arba tik pačių moterų iniciatyva susikviestų moterų grupiniam dainavimui. Tiesa, dabartinės muzikavimo tradicijos tyrimui R. Žarskienė ir V. Aglinskaitė pasirinko ir saviveiklinį kolektyvą – Strigailišio kaimo kapelą ir vokalinį ansamblį.

Dainų tekstų per mūsų susitikimus moterims atsiminti nereikėjo, nes dainavo dažniausiai tik iš savo pačių iniciatyva sukauptų užrašų. Tie užrašai Bėčiūnų kaimo (Ignalinos r.) moterų, beje, dar ir šiandien kaupiami, išsirašant iš radijo bei televizijos sklindančias patinkančias dainas ar kreipiantis pagalbos į gerą atmintį turėjusią draugę, kad užrašytų jaunystės repertuarą. Kur kas problemiščiau buvo su *balso* (atrodo, taip vadino melodiją) atgaminimu. Ypač kai dainininkės tiesiog „varydavo“

¹³ Bronis Rope – Ignalinos rajono meras. 2009 m. dalyvavo Europos Parlamento rinkimuose.

Ona Kugaudienė ir Genovaitė Survilienė (Strigailišio k., Ignalinos r.)
Vitos Ivanauskaitės nuotrauka, 2009

vieną dainą po kitos. B. Stundžienės darbo užrašai mirguliuoja specialiai pasižymėtomis jų replikomis: *balsas išgriuvo* (melodiją pamiršo) ar *neįsistatė, gaidių ne kak raz pajemiau, vat insistveriu – nemožna atsikratyt*. Kaip savitą pasiteisinimą dėl ne taip, kaip norėtusi, skambančių balsų galima interpretuoti bėčiūniškių moterų per radiją ar televizorių girdimų estradinių dainų vertinimą – esą bepigiu dainininkams, kai jie pagal fonogramą dainuoja.

Užrašinėta viskas, kas dainuota ar ir dabar dar dainuojama: nuo folkloro klasikais priskiriamų kalendorinių apeigų dainų iki visoje Lietuvoje populiarių romansų, kuriems neabejotinai atiduodami visi prioritetai. Po keletą jų, pačių pateikėjų žodžiais, *dainų iš gyvenimo*, iš atminties padainavo netgi dainuoti atsisakiusios moterys. R. Žarskienė čia antrintų, kad ir muzikantų repertuaras ir instrumentai „subendralietuviškėje“ (XX a. viduryje dar populiarius cimbolus ir smuiką vėliau keitė armonika ir akordeonas). Tačiau mūsų folkloro rinkėjų, dainų repertuaras šiandien nebestebina savo margumu, apimančiu tiek senosios vietinės dainų tradicijos relikтус, tiek juos gerokai stelbiančių vėlyvųjų dainų bangą. Pačių dainavusiųjų žodžiais nusakant žanrinę paskirtį, jos moka *išvežtųjų, partizanskų* (arba *miškinų*), *kareiviškų, Ažugavų, vėlykinių, prie rugių, nuobaigų, veselnų, krikštyninių, kolkozniškų*, taip pat *gudiškų* giesmių, *liūdnu dainų* (romansų). Kitaip jos įvardytų dainas pagal atmintin įstrigusį jų šaltinį: *iš mamos, sanatorijoje išgirdau, iš rajoninio laikraščio ar eilėraščių knygos išsirašyta* ir t. t. Kalbantis su dviem dabar senyvo amžiaus Švenčionių rajono Lazdinių kaimo moterimis (priklausiusiomis tipiškam šių dienų vien tikrai savo krašto repertuarą dainavusiam

etnografiniam ansambliui), labai šiuolaikiškai, o kartu ir kurioziškai nuskambėdavo šalia arba ir vietoj dar gerai joms žinomos funkcinės dainos prieskyros (pvz., *per nuobaigas giema*) pridedami asmeniškai joms pačioms daug reikšmingesni komentarai: *su šita pakliuvom Širvintuosa, kur ponai suvažiavo ir išrankinėjo etnografinius; su šita antrų vietų ažujėmė; šitų Vilniun rotušėn giedojom*. O muzikantai su pasididžiovimu pasakoja apie dalyvavimą televizijos laidose „Duokim garo!“ ar „Gero ūpo!“

Akivaizdu, kad ryškia šio krašto tradicinės kultūros savastimi laikomų kalendorinių apeigų ir dainų, daugiau ar mažiau vis dar traukusių užrašinėtojų dėmesį ir šioje ekspedicijoje, gyvavimo terpė sunykusi. Užrašyta šių dainų tikriausiai tik iš etnografiniuose ansambliuose (ten dainuotas išskirtinai tik savo krašto klasikinis repertuaras) dainavusių moterų, saugančių jas išlikusiuose pabiruose lapeliuose ir labai retai – atmintyje¹⁴. Nedalyvavusieji etnografinių ansamblių veikloje jų mena dar mažiau. J. Ūsaitytė, rengianti *Lietuvių liaudies dainyno* kalendorinių apeigų dainų tomą, ekspedicijoje tikėjosi pasirinkti įdomios medžiagos knygos įvadui, bet dažniausiai pataikydavo kaip tik ant tų nedalyvavusiųjų, kurių atsakymai gal suglumindavo, bet tikriausiai byloja apie tikrąją situaciją; pavyzdžiui, į devintą dešimtį įkopusi senolė iš Ignalinos rajono, paklausta, ar piemenys per Sekmines puošdavo karves, atsakys, kad jos *atminimi* taip nedarę, jau tik kalbas girdėjusi ir per televizorių mačiusi, kaip Meironyse karves, apdėtas vainikais, į salą plukdydavo. Kita vertus, žvelgiant į visą ekspedicijos medžiagą, akivaizdu, kad apskritai duomenys apie kalendorines apeigas turtingesni (tiek vienetais, tiek turiniu) iš Švenčionių, o ne Ignalinos rajono.

Pasak B. Stundžienės, „daina siekia turėti savo auditoriją ir būti kuo nors aktuali“ (Stundžienė 2009: 69). Praradus aktualumą, jai sunku integruotis į naują kultūrinę situaciją ir jos modeliuojamą žmonių atmintį. O ir kitokia nei anksčiau kaimo bendruomenėse dainuojančiųjų aplinka, kalbanti apie asmens vertybių pokyčius (estetines nuostatas, apsiskaitymą, citatų išsirašinėjimą iš lietuvių poetų, net iš Milano Kunderos kūrinii, veržimąsi į kitas meninės saviraiškos plotmes: gebėjimą piešti, fotografuoti, buities, aprangos modernėjimą ir t. t.), stumte stumia siekti kuo atviresnio dialogo su dainuojančiu žmogumi, gilintis labiau į asmenišką dainų kontekstą.

Šiometė medžiaga patvirtina jau ankstesnėse ekspedicijose išryškėjusį dėsningumą – dainuojančios moterys yra ir religinių giesmių giedotojos. Užrašinėtas visas pateikiamas giesmių repertuaras, bet ekspedicijos medžiagoje liaudišką giedojimo tradiciją dažniausiai reprezentuoja šermenų giesmės: ir religinės, ir romansinio tipo naujoviškos. Pastarosios, beje, giedamos ir per mirties metinių paminėjimus, bet ypač populiarios per laidotuves¹⁵. Šių giesmių vieta ir reikšmė aiškinama panašiai: giedotojai privalą pagal situaciją parinkti tinkamiausias giesmes, neperlenkdami su

¹⁴ Bet ir jų replikos kartais iškalbingos. Padainavus „Jurgi, paduok raktus“, viena pasakys: „Man ji negraži“, kita atitars: „Žinai gi, sanybinė.“

¹⁵ Tik labai retais atvejais vėlyvosios romansinės pakraipos giesmės, artimųjų apsisprendimu, neįtraukiamos į šermenų ritualą; kaip prisiminė viena šermenyse giedanti mokytoja, gal tik pora kartų pasitaikę, kai iš *Vilniaus ar iš Carito* prašę giedoti tik iš psalmyno.

graudinimais, ir, priešingai, neleisti prie grabo artimiesiems stovėti *lyg kuolams*. Vidiškietė Liuda Lichadžiauskiene, garsi visoje apylinkėje giedotoja, piktinosi, esą *būna tokių, kad neima į galvą, ką gieda, – tada neverta nė giedoti*.

Romansinių giesmių tekstai čia, kaip ir kitur Lietuvoje, plinta persirašinėjimo būdu. Taip į folklorinės tradicijos lauką pakliūva ir vietinių žmonių sukurtų giesmių: *Kas moka, i sukuria gi do <...> tai da kap pastaika, i mes gaunam*. Pagal pas vieną tokių giesmių kūrėją turėjusias nuvesti pateikėjų pastabas ir susiradome Ignalinoje gyvenančią poetę Agotą Ramutę Rimšeliene. Pati laidotuvių giedotojų grupei priklausanti matematikos mokytoja sakėsi sukūrusi keletą šermenų giesmių, bet ne konkrečiam atvejui, „savaime žodžiai ir melodija susidėlioja“. Giesmės – tiesiog jos kūrybos dalis, skirta tik jų giedotojų grupei, todėl nuoširdžiai stebėjosi, kaip tekstai galėję pasklisti, nes, kaip pati prasarė, kolegos juos saugantys. Folkloristus domintų kitas klausimas: poetų sukurtų intelektualių tekstų integracija į folklorinės tradicijos lauką. Deja, tai tikriausiai ne vienos ekspedicijos (ir ne tik ekspedicijos) tyrimas.

Kad ir kaip neigiamai senųjų religinių giesmių šalininkai ir puoselėtojai vertintų naujoviškas laidotuvių giesmes, jos yra neatskiriama tradicinės kultūros dalis. Būtent romansinių giesmių teksta is šiandien „reiškiama bendruomenę vienijanti atjauta, užuojauta, iš seno žinoma kaip giluminė etinė norma tradicinėje kultūroje“ (Stundžienė 2009: 80). Pateikėjų žodžiais, šios giesmės skirtos gyviesiems, kad žmogų *pakeltų į viršų*. Antra vertus, kaip atgaiva pastarųjų metų ekspedicijose buvusi autentiška giedojimo tradicija irgi patiria pokyčius. Ir nors šiame krašte dažniau nei kitur Lietuvoje žmonės dar vis kreipiasi į vietinius giedotojus, pats giedojimas šermenyse organizuojamas ne iš visos bendruomenės pajėgų, o ribojasi dviejų trijų giedotojų grupele. O turint omenyje dar tai, kad jau ir kaimuose ryškėja tendencija, kad giedojimas šermenyse ar mirusiųjų paminėjimuose tampa mokama paslauga, ar po kelerių metų neprabilsime ir apie šermenų giesmių gyvavimo terpės nykimą?

Šią vasarą gražiame senoviniame Bėčiūnų kaime iš vietos gyventojų dar sugriebta saujelė kitados čia turtingo „geografinio“ folkloro. Tačiau padavimais apie nusken dusius žmones ar bažnyčią ir prisidavimus apipintų Mergaduobio, Bliūdinėlio, Šventupio, Gulbinio ežerų nūdiena, klausant žmonių pasakojimų jau kaip išblukusių prisiminimų, mintyse vis prašėsi palyginama su vadinamosios folkloro klasikos šiandiena: nuseko ir baigia užakti ir ežeriukų akys, ir gyva folkloro klasikos versmė, kurios ekspedicijose vis dar pirmiausia ir dairomės. Ir kartu, kalbindamas konkretų žmogų, gremžiesi iki gruntinių folkloro vandenų, maitinančių dabartiniuose folkloro lauko tyrimuose fiksuojamą plačią ir daugiasluoksnę kultūrinę informaciją. Apibendrinant nori nenori tenka pripažinti, kad šiandien folkloristo rašomas bet kuris naratyvas, taip pat net ir klasikiniai kūriniai, savaime veda į daug platesnį kultūrinį lauką, nei rėpia tautosaka senąja prasme.

LITERATŪRA

- Būgienė Lina 2007. Nūdienos žemaičių sakmė: tarp anekdoto ir siaubo istorijos, *Tautosakos darbai*, [t.] XXXIV, p. 68–78.
- Būgienė Lina 2008. Objekto problema šiandienos tautosakos moksle ir naratyvų analizės perspektyvos, *Tautosakos darbai*, [t.] XXXV, p. 38–51.
- Ivanauskaitė Vita 2007. Žemaičių sapnai: tekstų folkloriškumas ir kontekstų reikšmė, *Tautosakos darbai*, [t.] XXXIV, p. 79–96.
- Karaliūnas Simas 1999. Etnonimo *gudai* kilmė: iš baltų-germanų ir baltų-slavų praeities kontaktų, *Darbai ir dienos*, Nr. 10 (19), p. 7–54.
- Sauka Donatas 2007. *Lietuvių tautosaka*, Vilnius.
- Stundžienė Bronė 2007. Žemaičių folklorinė atmintis, *Tautosakos darbai*, [t.] XXXIV, p. 32–53.
- Stundžienė Bronė 2008. Folkloras kaip naujas kultūrinis tekstas, *Tautosakos darbai*, [t.] XXXV, p. 25–37.
- Stundžienė Bronė 2009. Moterų kultūrinė saviraiška: dainų raidos vingiais, *Tautosakos darbai*, [t.] XXXVII, p. 64–82.
- Vaitkevičienė Daiva 2008. Lietuvių užkalbėjimai, kn.: *Lietuvių užkalbėjimai: gydymo formulės*, sudarė, parengė ir įvadą parašė Daiva Vaitkevičienė, Vilnius, p. 9–65.

SUTRUMPINIMAI

- LTRF – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno fonoteka
- LTRF cd – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno fonoteka, kompaktinių plokštelių rinkiniai

LOOKING AT THE FOLKLORIC MEMORY AND THE PRESENT

Folklore Fieldwork Session of 2009 – between Ignalina and Švenčionys

VILMA DAUGIRDAITĖ

Summary

The article presents a survey of the materials collected during the folklore fieldwork session taking place this year in southeastern Lithuania. From the perspective of nowadays, the author seeks to determine the extent of importance of the traditional folklore (both narratives and folksongs), for whom it is important and how the people's memory is constructed in relation to it. Besides, against the backdrop of the contemporary recording situation, certain more profound tendencies of narratives, like various autobiographical stories, are discussed. Finally, a conclusion is drawn that any narrative recorded today by a folklorist, including even pieces of classical folklore, leads of itself into a broader cultural field than that encompassed by the folklore in its earlier sense.

Gauta 2009-11-23